

аспірант
Київського національного
лінгвістичного університету

СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Постановка проблеми. Сьогодні важливість та необхідність вивчення комунікативного непорозуміння в дискурсі не викликає ніяких сумнівів через природу цього явища. Непорозуміння є інгерентною рисою спілкування, оскільки комунікативний процес не може постійно протікати ідеально. Мовці в переважній більшості випадків намагаються досягти порозуміння або ж відродити його при виявленні інтерпретаційних проблем; для цього вони послуговуються певними механізмами та засобами, що допомагають їм подолати непорозуміння. Проривом у дослідженні шляхів усунення цього комунікативно-когнітивного ускладнення стала ідентифікація корегуючих реплік, основна функція яких полягає в виправленні непорозуміння [10, с. 361]. По суті, ці репліки актуалізують стратегії й тактики в дискурсі. Наразі існує прогалина в окресленні саме стратегічно-тактичного опрацювання непорозуміння, а отже, необхідним є співвіднесення стратегічної спрямованості, інтенцій і цілей з їхнім лінгвальним вираженням у формі корегуючих реплік.

Аналіз останніх досліджень. Знаковою працею в конверсаційному аналізі стала публікація Е. Щеглоффа, Г. Джефферсона та Г. Сакса "The Preference for Self-Correction in the Organization of Repair in Conversation" (1977 р.), що визначила репліки виправлення як ключовий метод подолання комунікативних ускладнень у дискурсі [10, с. 361]. Ця праця також стала стимулом для формування наукових інтересів Е. Щеглоффа, котрий присвятив ліву частку своїх досліджень проблемам комунікації, зокрема непорозумінням, та шляхам їхнього усунення [9; 11]. Як виявлено, виправлення непорозуміння має місце в третій або четвертій репліках, що відповідає корегуючим реплікам самовиправлення або виправлення іншого [9, с. 202]. Установлено, що більш уживаним є метод самокорегування, а також виправлення в наступній репліці (так зване *next-turn repair*) [10, с. 368].

Науковий доробок Е. Щеглоффа та колег зробив прорив у науці та призвів до зацікавлення цією тематикою з боку інших дослідників. На сьогодні налічуємо велику кількість праць у рамках конверсаційного аналізу, зосереджених саме на явищі виправлення (як непорозуміння, так і інших комунікативних проблем): наприклад, дослідження С. МакРой та Г. Герста [7], К. Баззанелі та Р. Дам'яно [3], С. Почепинської [2], М. Колман та П. Гілі [4], М. Дінгенманс та колег [6] тощо. Загалом усі вони фокусували свою увагу на інтерактивному процесі усунення непорозуміння, проте не розглядали детально питання співвідношення стратегій і тактик із репліками виправлення.

Отже, **завданнями нашого дослідження** є визначення превалюючих стратегій і тактик, що використовуються для подолання комунікативного непорозуміння, а також установлення їхньої кореляції з корегуючими репліками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативна ситуація непорозуміння має свою типову структуру, що зводиться до таких компонентів: репліка-стимул, що містить твердження, яке позиціонує труднощі для співрозмовника; репліка-реакція, що експлікує неправильне або неадекватне трактування попередньої репліки; корегуюча репліка, що виправляє співрозмовника та наближує ментальні репрезентації обох мовців; репліка-підтвердження (факультативна), що реєструє розуміння та прийняття інтендованого смислу [1, с. 66]. Такою є структура ситуації непорозуміння із самовиправленням, тобто корегуванням попередньої репліки адресантом для наближення двох розумінь.

За умов хибного розуміння репліки-стимулу виправлення ініціюється мовцем, котрий помітив неадекватність репліки-реакції. Іншими словами, русійною силою є неправильно витлумачена репліка і, як наслідок, неадекватна реакція. У випадку самокорегування адресант ідентифікує комунікативну проблему та має у своєму розпорядженні арсенал стратегічних і тактичних операцій на вибір для вжиття заходів. Адресант не задає рамки для вибору, як у випадку респонсивних тактик, проте адресант обмежений тригером, що спровокував непорозуміння. Крім того, селекція стратегії мовця обумовлена особистістю адресанта. Розглянемо приклад:

"Miranda: And you have no style or sense of fashion.

Andy: That depends on...

Miranda: That wasn't a question" [13].

У наведеному уривку дискурсу Міранда помічає неправильне тлумачення її репліки з точки зору застосованого мовленнєвого акту. Замість асертиву Енді інтерпретує висловлення як квеситив, що спонукає її до тактики виправдання. Ця репліка і є поштовхом до ініціації використання певних корегуючих заходів. Оскільки Міранда займає вище соціальне положення (є безпосереднім керівником Енді), вона відразу ж виправляє свою підлеглу, прямо зазначаючи, що це було не запитання. Таким чином, вона експліцитно доносить вкладений прагматичний смисл, що наближує їхні розуміння. У цій ситуації соціальний статус дозволяє Міранді знехтувати принципом ввічливості. А отже, екстралінгвальні чинники (особистість адресанта) справили вплив на поведінку керівника в ході виправлення непорозуміння.

Як засвідчує ілюстративний матеріал, до ініціалізації корегуючих дій у ситуації непорозуміння спонукає репліка-реакція, у якій відсутня смислова когерентність із попередньою реплікою, тобто ця репліка демонструє

неправильну, неадекватну інтерпретацію. Реактивна репліка з певними відхиленнями, а також контекстуальні фактори визначають напрямок проведення корегуючих операцій.

Зважаючи на той факт, що переважна більшість мовців дотримується правил кооперативної комунікації, глобальною стратегією в рамках ситуації непорозуміння є подолання цього комунікативно-когнітивного ускладнення. Таке твердження витікає з аналізу фактажу 750 прикладів із кінодискурсу, що засвідчив 99% випадків, спрямованих саме на усунення непорозуміння. Розглядаючи **самовиправлення** в ситуації непорозуміння, ми виділяємо **акомодацію** як ключову дискурсивну стратегію, що полягає в різного роду адаптації проблематичної репліки до потреб співрозмовника. Згідно з результатами проведеного аналізу ця стратегія реалізується в **змістовному та формальному наближенні**. До труднощів змістовного плану відносимо семантичні, прагматичні, когнітивні, тоді як до формального – стильові, жанрові. Статистичні відомості постулюють, що змістова акомодация є превалюючим засобом усунення непорозуміння через розповсюджений характер причини. Це стосується внутрішньокультурного спілкування, тоді як у кроскультурній комунікації формальний компонент висловлення відіграє не менш важливу роль.

Як ми встановили, **стратегія змістовної акомодации** реалізується через наближення ментальних репрезентацій та контекстуальних моделей мовців. Адресант насамперед визначає комунікативну проблему, що заважає адресату вірно витлумачити вкладений смисл; це сприяє успішності та ефективності подальших дій, тобто мовець має чітко усвідомлювати, що саме потребує корегування. Надалі здійснюється операція заміщення неправильно інтерпретованого компонента. Наведемо приклад змістовної акомодации на подолання непорозуміння в дискурсі:

Amy: I wish there were some way I could make it better.

Bernadette: Well, you brought me French fries. That's a start.

Amy: Uh, actually, I got you apple slices 'cause you're pregnant.

Bernadette: Apple slices? What kind of lunatic goes to McDonald's and gets fruit?" [12].

Фрагмент розмови яскраво репрезентує ситуацію непорозуміння, що формується через хибну інференцію Бернадетт. Жінка послуговується загальноприйнятою асоціацією, пов'язаною з походом до МакДональдсу, тобто з придбанням фастфуду, нездорової їжі. Проте Бернадетт вагітна, що надає ситуації іншого контексту прочитання з боку її друзів, зокрема Еймі. Отже, сприйняття та потрактування дій, учинків з боку Еймі відбувається через нову призму – вагітність, у той час як контекст сприйняття інформації Бернадетт залишається незмінним. Оскільки контекст визначає прочитання змісту висловлень, ця ситуація має два шари можливого потрактування. Обираючи найзагальніший варіант, Бернадетт не прив'язує стан речей до оновленого контекстуального фону Еймі. Таким чином, необхідне спростування з подальшим поясненням для відновлення порозуміння. У корегуючій репліці присутнє заміщення неправильно інферованої лексичної одиниці *French fries* на *apple slices*, за яким слідує пояснення в формі причинної клаузи, що має відтінок виправдання.

У рамках ситуації непорозуміння з акомодативним самовиправленням як найуживанішу виділяємо **тактику контрастування**. Вона актуалізується тією третьою корегуючою реплікою, дослідженою Е. Щеглоффим та його колегами [10]. По суті, така тактика має на меті відкинути, заперечити хибну інтерпретацію й запропонувати альтернативне прочитання, тим самим наблизити власне розуміння до розуміння співбесідника. Розглянемо фрагмент дискурсу для демонстрації відповідної тактики:

Charlie: I have a kid now.

Lisa: Oh, God, Charlie, what poor girl did you knock up?

Charlie: No, no, it's my nephew. He and my brother are living with me now. I'm like, Mr. Family Guy" [14].

Наведений уривок ілюструє два різні потрактування. Ліза послуговується значенням, ближчим до її індивідуального досвіду, що водночас є більш поширеним у соціумі. Проте її уявлення не співпадають зі вкладеним значенням Чарлі. Незважаючи на роки, що пройшли після останньої зустрічі мовців, чоловік не змінив своєї життєвої позиції та залишається зятим холостяком. У розмові йому необхідно заперечити розуміння жінки (“No, no...”) і надати нове, більш чітке та експліцитне твердження: “It's my nephew”. Як правило, нова інтерпретація має вигляд пояснення або уточнення.

Також виділяємо **респонсивну тактику спростування розуміння**. Вона використовується як відповідь на запит адресата підтвердити розуміння. Проте розуміння виявляється хибним, і задача адресанта – «відредагувати» його. Експлікація спростування розуміння перегукується з контрастуванням, однак відмінність полягає в поштовху до комунікативних дій: чи то до висловлення сумнівів у правильності розуміння, чи то до неадекватної репліки-реакції. Прослідкуємо реалізацію тактики спростування розуміння на дискурсивному прикладі:

Shawn: I can see that part, but once again it begs the question... What the hell are you doing here??

Henry: I'm here for the "Insta-Tan" misting.

Shawn: You fake bake?

Henry: No, Shawn, a fake-bake is lying in a tanning bed. What I do is called "self-realistic skin toning." It's a non-hypo-allergenic tanning mist" [8].

У цьому прикладі непорозуміння виникає через семантичне наповнення словосполучення “Insta-Tan” misting, яке є досить формальним та вузькоспеціальним. Шон не знаходить цього терміна у своїх енциклопедичних знаннях, тому, послуговуючись контекстом, намагається вгадати значення цього слова. У своєму комунікативному ході Шон знаходить більш розповсюджену назву та хоче отримати верифікацію власного тлумачення. Генрі відкидає гіпотезу трактування Шона, хоча ми бачимо, що відмінності двох термінів незначні, якщо брати до уваги, що Шон не має стосунку до цієї сфери. Проте для Генрі є важливим усвідомлення всіх деталей, тому й виникає непорозуміння.

Стратегія формальної акомодатії передбачає зміну форми викладу інформації. У такому разі зміст залишається незмінним, тоді як план вираження модифікується, як правило, для спрощення сприйняття співрозмовника. Отже, ця стратегія реалізується через **тактику перифразування**. Часто виникають проблеми в інтерпретації образного мовлення, наповненого метафорами, порівняннями, особливо індивідуально-авторськими, незафіксованими в словнику. Стиль дискурсу також може спровокувати ускладнення. Продемонструємо на прикладі:

“Phil: Listen, Mr. Rivers. I don’t need to... I was ripping big bloody hunks of meat and eating them like tartare when George was still... in the jungle!

Mr. Rivers: You think you are stronger...

Phil: I am more experienced. I can’t be demoted, Mr. Rivers. I just can’t” [5].

У розмові Філ вдається до метафоричної образності з метою донесення своєї ідеї, що необхідна в його випадку для прихованого схвалення й реклами самого себе. Образна форма вираження думки ускладнює розуміння містера Ріверса, і він не може правильно витлумачити імплікований смисл. А отже, комунікативна проблема проявляється в репліці адресата, застосованій для верифікації інтерпретації. Розуміння виявляється хибним, що змушує адресанта Філа перифразувати та прямо виразити свою думку. Як бачимо, смисл залишається однаковим, проте огортається в іншу оболонку, більш прийнятну й зрозумілу для співрозмовника.

Щодо **виправлення іншого**, то ілюстративний матеріал також підтверджує загальну думку про те, що така дія не є поширеною. З вибірки лише 2% випадків реєструють застосування цього підходу для відновлення порозуміння.

У ситуації з виправленням іншого ідентифікація комунікативної проблеми відбувається доволі пізно, аж у четвертій репліці. Перші дві репліки не виявляють жодних ускладнень. Як правило, третя репліка експлікує відмінності в інтерпретаціях, що провокують до дій. Корегуюча репліка відтворює проблемну частину чи цілу репліку з правильним смислом. У переважній більшості випадків четверта репліка видозмінює й частково повторює першу репліку, переосмислюючи її в новому світлі. Також можливе пояснення непорозуміння з боку адресата. Пропонуємо приклад для аналізу:

“The Woman: I’m so hungry.

The Man: Yeah. Me, too.

The Woman: What should we eat?

The Man: Oh, you actually meant you were hungry for food. I thought – forget it” [15].

Неоднозначність лексеми *hungry* призводить до непорозуміння. Жінка вкладає в це слово пряме значення (фізична потреба в їжі через голод), тоді як чоловік сприймає слово в метафоричному його значенні із сексуальним підтекстом. Відбувається неправильне витлумачення інтенції співбесідника. Тобто проблема має місце в семантично-прагматичному вимірі розмови та виходить на поверхню в третій репліці, коли квеситив упрозорує вкладений смисл. У четвертій репліці чоловік сприймає інтендований смисл жінки, намагаючись пояснити своє розуміння.

У таких та подібних випадках фіксуємо застосування **стратегії компенсації релевантності**, якої бракує через розбіжності в тлумаченнях. Хоча порушена релевантність помічена лише адресатом, промовляння вголос правильного твердження збалансовує комунікативний процес і викриває погляди й особистість мовця. Доволі часто неправильне розуміння залишається прихованим через небажання застосувати четверту корегуючу репліку; у такому разі комуніканти вдаються до **стратегії збереження обличчя**. Визнання нерозуміння чи непорозуміння є не завжди прийнятним залежно від обставин спілкування. Тому адресат імпліцитно долає непорозуміння без експліцитного вербального вираження й використовує четверту репліку для розвитку теми або введення нової. Відмітимо, що після третьої репліки можлива більш тривала пауза для обробки отриманої інформації та продукування нової.

Стратегія компенсації релевантності представлена **тактикою специфікації** для упрозорення інтендованого значення. Посилаючись на останній наведений приклад, уточнення реалізується за допомогою додавання *for food* до лексеми *hungry*, що усуває неоднозначність. Як наслідок, залишається єдиний варіант прочитання ситуації. Таким чином, унесена специфікація максимізує взаєморозуміння між мовцями.

Висновки та перспективи дослідження. У ході дослідження ми виявили набір базових стратегій і тактик, якими послуговуються мовці для виходу із ситуації непорозуміння. Для самокорегування ключовою стратегією є акомодатія, що має на меті адаптувати власний дискурс до потреб співрозмовника. У виправленні іншого простежуємо стратегію компенсації релевантності, що збалансовує комунікативний процес, експлікуючи наявні розуміння та модифікуючи репліку адресанта. Надалі перспективою є вивчення специфічних стратегій і тактик, що використовуються залежно від соціально-класової, гендерної та вікової приналежності, тобто залежність вибору стратегій і тактик від соціальних змінних.

Література:

1. Печко Н. Лінгвокогнітивні та дискурсні аспекти непорозуміння як типу інтерпретації (на матеріалі англійського діалогічного мовлення): дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. Печко. – Л., 2011. – 246 с.
2. Почепинська С. Комунікативні невдачі та засоби їх корегування в художньому діалозі (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / С. Почепинська. – Одеса: Б.в., 2009. – 18 с.
3. Bazzanella C. The Interactional Handling of Misunderstanding in Everyday Conversations / C. Bazzanella, R. Damiano // Journal of Pragmatics. – 1999. – No. 31. – P. 817–836.
4. Colman M. The Distribution of Repair in Dialogue / M. Colman, P. Healey // In Proceedings of Cogsci 2011 : 33rd Annual Conference of the Cognitive Science Society. – P. 1563–1568.

5. Date Night / directed by Shawn Levy. – Twentieth Century Fox Corporation, 2010. – 88 min.
6. Dingemanse M. Universal Principles in the Repair of Communication Problems / M. Dingemanse, S. Roberts, J. Baranova // PLoS One. – 2015. – Vol. 10, No. 9.
7. McRoy S. The Repair of Speech act Misunderstandings by Abductive Inference / S. McRoy, G. Hirst // Computational Linguistics. – 1995. – Vol. 21, No. 4. – P. 435–478.
8. Psych: [TV series]: He Loves Me, He Loves Me Not, He Loves Me, Oops He’s Dead / directed by Tim Matheson. – NBC Universal Television, 2007. – Season 1, episode 11. – 44 min.
9. Schegloff E. Some Sources of Misunderstanding in Talk-in-Interaction / E. Schegloff // Linguistics. – 1987. – No. 25. – P. 201–218.
10. Schegloff E. The Preference for Self-Correction in the Organization of Repair in Conversation / E. Schegloff, G. Jefferson, H. Sacks // Language. – 1977. – Vol. 53, No. 2. – P. 361–382.
11. Schegloff E. When “Others” Initiate Repair / E. Schegloff // Applied Linguistics. – 2000. – Vol. 21. – P. 205–243.
12. The Big Bang Theory: [TV series]: The Military Miniturization / directed by Mark Cendrowski. – Chuck Lorre Productions, 2016. – Season 10, episode 2. – 19 min.
13. The Devil Wears Prada / directed by David Frankel. – Fox 2000 Pictures, 2006. – 109 min.
14. Two and a Half Men: [TV series]: Most Chicks Won’t Eat Veal / directed by James Burrows. – Chuck Lorre Productions, 2003. – Season 1, episode 0. – 22 min.
15. Year One / directed by Harold Ramis. – Columbia Pictures, 2009. – 97 min.

Анотація

К. ЮРОВСЬКИХ. СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена вивченню стратегічно-тактичного опрацювання комунікативної ситуації непорозуміння. Увага зосереджена на застосуванні корегуючих реплік для усунення зазначеного комунікативно-когнітивного ускладнення. У результаті дослідження співвіднесено репліки самовиправлення та виправлення іншого з базовими стратегіями й тактиками, що використовуються з метою подолання непорозуміння. Висновки підкріплено прикладами з англomовного діалогічного дискурсу.

Ключові слова: комунікативне непорозуміння, корегуюча репліка, стратегія, тактика.

Аннотация

Е. ЮРОВСКИХ. СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ ПРЕОДОЛЕНИЯ КОММУНИКАТИВНОГО НЕДОРАЗУМЕНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена изучению стратегической-тактической обработки коммуникативной ситуации недоразумения. Внимание сосредоточено на применении корректирующих реплик для устранения этого коммуникативно-когнитивного осложнения. В результате исследования соотнесены реплики самоисправления и исправления другого со стратегиями и тактиками, которые используются с целью преодоления недоразумения. Выводы подкреплены примерами из англоязычного диалогического дискурса.

Ключевые слова: коммуникативное недоразумение, корректирующая реплика, стратегия, тактика.

Summary

K. YUROVSKYKH. STRATEGIES AND TACTICS OF OVERCOMING COMMUNICATIVE MISUNDERSTANDING IN THE ENGLISH DIALOGICAL DISCOURSE

The article is devoted to studying strategic and tactical processing of the communicative situation of misunderstanding. In particular, attention is focused on the usage of repair to address this communicative cognitive difficulty. The study links self-repair and other-repair with the strategies and tactics used to overcome misunderstanding. The findings are supported with the examples taken from the English dialogical discourse.

Key words: communicative misunderstanding, repair, strategy, tactic.